

واقیعی نیستای هه ژاریتی له عیراقددا چۆن قبول ده کریت ؟

کازم جهیبب *

تایبته بۆ گولان نووسبویتی
به ریلین /تشرینی یه کهمی ۲۰۱۰

لیسته نیوده و له تیه کانی UN که له سالی ۱۹۴۸ ده چوینراوه له گهڵ بروانامه و به لیتنامه نیوده و له تسی و هه ریمایه تیه کانی تایبته به مافه کانی مرؤف جهخت ده که نه وه له سه ره وهی مافی مرؤف به ته نیا له بواره کانی سیاسهت و ته تنی و نه ته وهی و که لچه ری و ژینگه بیدا گیر خوار دوو نین، به لکو بال ده کیشنه سه ره بواره کانی ئابووری و کۆمه لایه تیه مافه کانی ئافرهت و یه کسان کردنی ئافرهتان به پیاوان، چونکه پاشکه و تنی ئابووری و کۆمه لایه تیه و ته جه لابوونی ئەم پاشکه و تنه له سه ره ناست و قه باره ی به ره مه نپان و ریژه ی بیکاری و هه ژاری و غیابی داد په روهری کۆمه لایه تیه و بیبه هابوونی ژیانی مرؤفایه تیه هه موویان که رامهت و ژیانی مرؤف ده روشینن و ده ردو به لا به سه ره کۆمه لگه دا ده هینن، وهک ئەو ده ردو به لا زۆرانه ی زۆر به ی و لاتانی تازه پیگه یشتووی تیوه گلاون، و ژرای گه یشتنی جیهان به جیهانگیری وهک هاوکیشنه یه کی بابه تیانه که چی دنیای سه رمایه داری قۆرخکار به وهی سروشت و بونیات و رتسا بابه تیه کانی و سیاسه ته کانی و لاتنه زه به للاحه کانی پیشه سازی هه ولنا دهن پاشکه و تن و ده ردو نه خۆشی و نه خۆتنده واری بهر بلاوی جیهان له ناو بهرن

به لکو سیاسه تی جیهانگیری که لینی نیوان پیشکه و تنی زانستی و لاتانی سه رمایه دارو و لاتانی تازه پیگه یشتووی به رینتر کرد و ته وه، توژی ده له مه ندانی له توژی هه ژاران زیاتر دا براندوو، به یی زانیارییه و ده سه هاتوو ده کان ناماژه دراوه به بوونی زیاتر له ملیارنک مرؤفی بیده رتهان و هه ژاری دنیا که له ژیر هیللی هه ژاریدا ده ژین (که متر له یهک دۆلار رۆژانه یانه) هه ره ها هاو ریژه ی نه وه له که مینک له سه ره و هیللی هه ژاریدان (دوو دۆلار رۆژانه یان هیه)، و ئسرای بریاره که ی UN که نیازمه ندن تاسالی ۲۰۱۵ ئەم ریژه یه بۆ نیوه داگرن، زانیارییه کان و ده رده خه ن که ئەم بریاره مه حاله جیه جیکریت، ئەمینه داری UN بان کی مۆن له کۆنگره ی بالای ده له تان رایگه یاند که له م داویه دا ۶۵ ملیون مرؤفی تر چونه ته سه ره ژماری گشتی هه ژارانی دنیا، له داها توویه کی نزیکشدا ۳۵ ملیون مرؤفی تریشیان ده چنه پالیان به وهی قهیرانی ئابووری جیهانییه وه، له کۆنگره ی بالای UN ی ئەم داویه شدا هیچ بریارنک سه بارهت به هه ژاری و داوه و توویه دهرنه هیتران، ته نیا هه ندی راسپاره نه ییت که نه برسییه کان تیرده کات و نه هه ژاران ده له مه ند، له و لاتانه دا که گشت سامانیان له لایه ن و لاتانی داگیرکارانه وه پیشت به تالان براون، له وانه ش کیشوهری ته فه رقا که زۆرتین هه ژاری تیدان و یهک به سی هه ژارانی و لاتانی کیشوهری ئاسیادان که که ره سه ی خاوو سامانی دهرنه هینرایان هیه و چاوچنۆکی و لاتانی پیشکه و تنو لینا گه ریسن و لاتانی هه ژار سوودمه ندی سامانه کانی خویان بن، ده بوایه UN ئەو و لاتانه ی ناچار بکردنایه له سه ره ته رخان کردنی له ٪۲ ی سه ره جه م به ره مه هینانی ناوخۆیی و لاته کانیان بۆ دوو سنه دوو، یه که میان سنه دوو پی پیدان بۆ کاروباری په ره پیدانی پیشه سازی و کشتوکالی بۆ و لاتانی زۆر هه ژار و خاوه ن پیدایستی که ٪۵ یان پیویسته و دووه میشیان سنه دوو نه هیشته برسیتی و کاره ساتی سروشتی گه ره له و لاتانه رووبدن ٪۰۵ یان بۆ ته رخانه وهک له مه لالوی روویدا چونکه بازنه ی ئیبلسیانه ی هه ژاری به ددان پیدانی برسیه کان چاره نا کریت ..

عیراق وهک و لاتنیکی تازه پیگه یشتووه به لام ده وه مه ند به سامانه سروشتیه که ی ته نیا له باری پیشیلکاری سیاسی و که لچه ری و ژینگه یی مرؤفه کانی نالینن و بهس، به ته نیاش ته عدا له مافه نه ته وهی و دینی و فکری و مه زه به یه کانی نه کراوه به لکو له رووی ئابووری و کۆمه لایه تیه وه رووبه رووی پیشیلکردنی مافه کانی مرؤف ده بووه وه، واقیعی داوه و توویه ئابووری و کۆمه لایه تیه و بیکاری و هه ژاری دیارده ی روون وهک به لگه ی بنه برکراو له سه ره وهی ده یلینن، هه ره له سه ره ده می پاشایه تی که جهنگه کانی ناوخۆیی و دهره کی تیدا به ریا بوون تا روخانی دیکتاتوریهت، که تا نه مرؤش عیراق له بواره کانی مافه سیاسی و که لچه ری و ژینگه یی و نایینییه کانی مرؤفا به ده ست گرفت زۆر زه وه ندوه دهنالینیت، به تاییهت گرفته کانی که ریکخراوه نیوده و له تیه کانی مافی مرؤف درکیان به کردبوو له وانه ش ریکخراوی لیپورده یی نیوده و له تی که له دوا راپورتیدا له سه ره زیندانه کانی عیراق له پایزی سالی ۲۰۱۰ ده ستیشانی گرفته کانی بواری مافه ئابووری و کۆمه لایه تیه کانی مرؤفی کردبوو. تیکچوونی باری ئابووری کۆمه لایه تیه دیارده یه کی ترسانن کۆمه لگا راده کیشیته ناو کیشیته ی کۆمه لایه تیه وه، ئەم ده ره ده ش کۆمه لگای عیراقی گرتو ته وه، رووبه روو بوونه وهی هه ژاری و بیکاری بۆ نه هیشته دهره و به لای سیاسی و کۆمه لایه تیه کۆمه لگای عیراق زۆر پیویسته چونکه ئەو دیارده نه له گه ل ریانه کانی مافی مرؤفا ناگونجین و پیویستیان به چاره سه ری خنرایه.

ئه مرؤ عیراق دیارده ی به ره دوامیته یی له پاشکه و تنی ئابووری و شیواندن بونیاتی کۆمه لایه تیه تیدا یه که لینیکی گه وه له نیوان ناستی داها تی سالانه ی تاک دروست بووه به تاییهت ریژه یه کی به رزی ده له مه ندان له سه ره حسابی سامانی نیشتمانی پارهیان که له که کردوو، خۆتی خه لکی هه ژاریان مژیوه، هه مووان ددان به م ده ره دهن به وانه شه وه که له دروستبوونیدا ده ستیان بالایه. گه ره پشت به ستین به و زانیارییه نه ی که له لایه ن وه زاره تی پلاندانانی عیراقی بلاو کراوه ته وه ده بینین

رژەری هەژاری لە عێراقدا بۆ سالی ۲۰۰۷ گەيشتۆتە لە ۲۲٪، دوولەت لە هەولدايه بۆ لە ۱۶٪ كەمی بکاتوه لە ماوی پینج سالی داهاوتودا، رژێهه کی تر هیهه سامناکتره که تییدا له ۳۰٪ی دانیشتوان لەژێر هیلێ هەژاریدا دەژین، ههروهه بهرژەه له ۳۰٪ی دیکهش که میك له سهرووی هیلێ ههژارییهوه، ههژاری له نیوان لادی و شارهکاندا گرفتیکه گهورهی بۆ ئابووری و کشتوکالی کۆمهلگای عێراقی پینکهنناوه، به پینێ توێژینهوهیه که له نیوان دهزگای ناوهندی ناماری حکومهتی ههڕهیمی کوردستان و حکومهتی عێراق له سالی ۲۰۰۹ بلاقراوهتهوه بهمشیهوهی خوارهوه :

ههولێر	۳
سلیمانی	۳
سهلاحه دین	۴۰
دهوک	۹
کهركوك	۱۱
نهینهوا	۲۳
دیاله	۳۴
ئههنبار	۲۱
سهلاحه دین	۴۰
بهغدا	۱۳
بابل	۴۱
کهربهلا	۳۷
نهجهف	۲۵
کووت	۳۶
قادسیه	۳۵
موسهنا	۴۹
زیکار	۳۴
میسان	۲۷
بهسرا	۳۴
العراق	۲۳

بهراورد: وهزههسی پلان و هاریکاری و گهشه پیدان، راپهرتی هیلێ ههژاری و سیماکانی ههژاری له عێراقدا، بهغدا ۲۰۰۹ مالههپی شارستانییهت له سههر ئهنتهرنیته، نهیلوی ۲۰۱۰.

که لینه گهوره کهمی نیوان پارێزگاکان لهو نهخشه به دابه به تابهت له نیوان پارێزگای سه ماوه که رژهه ههژاری له ۴۹٪ یه له بهرامبهر پارێزگاکانی ههولێر و سلیمانی که رژهه ههژاری تییدا له ۳٪ یه ههروهه له سههر ئاستی ههژاری له نیوان لادی و شارهکاندا که لینی گهوره تر هیهه، رژهه ههژاری له لادی له ۳۹٪ یه به لاق له شاردا له ۱۶٪ ه ئاستی ههژاری له نیوان ۲۰۰۷ و ۲۰۱۰ له

پارێزگاکانی ناوهندوو باشووردا که می نه کردوه به لکو به پینی وتهی دکتۆر مههدی عهلاق جیگری وهزیری پلان دانان و سهروکی دهزگای ناوهندی نامار ئهم رژهه له زیادیووندا، ئاستی ههژاری خێزان ه عیراقیهکان به پینی وتهی عهلاق گهیشتۆت له ۲۸ بۆ ۳۰٪، واته له ژیر هیلێ ههژاریتی، که به پینی بنه ما نیودهولته تیههکان دهستنیشان کراون له لایه کی ترهوه له ۹۵٪ی خه لکی عیراق داوا ده کهن بسولهی به شه خوراکي هاوولاتیان بمیتهوه، به لاق له ۵٪ی خه لکی که پینکها تون له بهر پرسیانی بالادهست و دوولمه ندهکان و ئینتلابوونیان به پاری زور داوا ده کهن بسوله که نه مینیت. ییکاری له عیراقدا گهیشتۆت له ۳۰٪، ۲٪ له کوی هیزی کار جگه له ییکاریه کی روپوشراو که ئاستی دهرامه تی دوولت هه لده لولوشن و به ربه ستن له به رده م به رژه وهندی گشتیدا، ئاستی ییکاری له ناسریه گهیشتۆت له ۶۱.۲٪؛ به تابهت له نیو ره گهزی نیردا له سهرووی له ۴۸.۸٪ داوی ئه میش پارێزگای ئه نبار له ۳۳.۳٪ دینت و زوری ی ئافره تانیش به کابانی مال دانراون و نه خراونه ته ناو ئهم نامارانه وه.

ئهم واقیعه تاله له ولاتیکی پر له نهوت و غازدا گوزارشت له م هۆکارانه ی خواره وه ده کهن :

۱- سالانی حکومی دیکتاتور و جهنگه کانی له دژی گهلانی عیراق و ولاتانی دورویه ره که تا کو ئیستاش عیراق به دهست ئه نجامه کانییه وه ده تلته وه.

۲- ناریکی به رده وام له یونیا تی ئابووری عیراقی و نه بوونی په ره پیدانی به ره هم له که ره ته کانی کشتوکال و پیشه سازی و به کاره یئانی سیاسه تی سندوقی نه ختی نیوده ولته تی بۆ پشت به ستن له هینرا وه کان و نه پاراستنی به ره همی نیشتمانی . په یکه ره بندیکی ئابووری به مشیه سه قهت دهر فه تی دروست نه کردوه بۆ کاری نوئ له به ره مه مه یئاندا، رهنگدان وه دی له سههر پینکها ته ی کۆمه لگا و تیکدانی هیهه.

۳- ویرانبوونی رژیمی فیرکاری پینشو و لاوازوونی ئه مه ی ئیستاش که ناتوانیت وه لایمی پیدایسته ییه کانی په ره پیدانی ئابووری و بازار بده ته وه. وپرای نزمی ئاستی دهر چروانی کۆلیزه کان، که زوری به یان له سههر هه مان رژهه ی پینشووی ناریک دادمه زین که دژ به په ره پیدانی وه به ره یئانسن، که مهینه هیه کی که میش روو له که ره ته کانی دهر وه دی دوولت ده کهن.

۴- نه بوونی ستراتیژی ته تی په ره پیدانی نیشتمانی له بواره کانی ئابووری و به گه ر خستن

و وه ره یئان به مشیه هیه کی زانستی، ههروهه نه هیشته نی ییکاری به مشیه هیه کی زانستی . ئه مه ش له دا بین نه کردنی هه لومه رجی وه به ره یئان خۆی به دیار ده خات به تابهت له هه مه مو که ره ته کانی ناوخۆیی و بیانی و هاویه شدا.

۵- نه بوونی داد په ره وه ی کۆمه لایه تی له ولاتدا به هۆی ئه و سیاسه ته فاشله ی دوولته تی پینشو له بواری ئابووری و کۆمه لایه تی دا گرتویه به سه ره که له گه ل به رژه وهندی کۆمه لگا دا یه که سان نه بوون، بۆیه له کاتی دا گرتویه کی زور به زری هه ژاران له عیراقدا هیه به له پال ئهم رژهه دا که سانیکی ملیاردیر که له ناستی دوولمه نده کانی جیهانی پینشکه وتوودان سامانیان به رپینگیه کی ناشه ریفانه کۆ کردۆته وه و هاویه شن له قوولکردنه وه ی گرتفه کۆمه لایه تیه کانی عیراقدا.

۶- سیسته می گهنده لسی دارایی له پال گهنده لسی ئیداریدا له ولاتدا باوه، ئهم سیسته مه ش ناتوانیت به میکانیزمه کۆنه کان چاره سه ره بکریت، چونکه له دیار دیه که وه بسووه به رژیمیکی سه ره تاپا گهنده ل، ئه وه تا ریک خراوی شه فافیه تی نیوده ولته تی عیراقی له ماوه ی پینج سالی رابردوودا خسته ته پال ئه و سی دوولته تی که له ناو ۱۸۰ دوولته دا گهنده لترین ولاتی دنیان، له مباریه وه دیفید نوسبووم به ریو به ره ی جبهه جیکاری ریک خراوی شه فافیه تی نیوده ولته تی ده لیت گهنده لی له عیراقدا به ره و نامه عقوولیه ت مل ده نیته .

۷- پنیسته بزاین که پنیو ندییه کی ئورگانی له نیوان سی گرتی کۆمه لگای عیراقدا هیهه : هه ژاری و گهنده لسی و تیروژ، سیکوچکه ی ترس و سامناکین له باز نه هیه کی به تالدا ده سو رپه وه و شکاندن باز نه کش زه حمه ته، گه ره به رنامه ی دروست له سههر ئاستی نیشتمانی له رپی حکومه تیکی مه ده نی و دیموکراتیه وه بۆ روویه روویو نه وه ی ئهم سیکوچکه یه دان نه نیت عیراق له ت و په ت ده نیته.

گه لی عیراق تاجه ند له توانایه له باشکه وتن و ییکاری و هه ژاری ولاته که ی رزگار بکات؟ که س وه لایمی ئهم پرسیره ی بی نادریته وه جگه له ئیراهی میلی عیراقیه کان، که پنیسته روو له ئازادی و دیموکراتیه ت و که رامه تی مرؤ فایه تی و داد په ره وه ی کۆمه لایه تی بکه ن، ههروهه روو بکه نه سه ره خۆیی و سه ره وه ی نیشتمانی و وه به ره یئانی سامانی نیشتمانی له پیناوی پینشکه وتنی ئابووری و کۆمه لایه تی...